

5. Španělský absolutismus a boj Nizozemí za svobodu

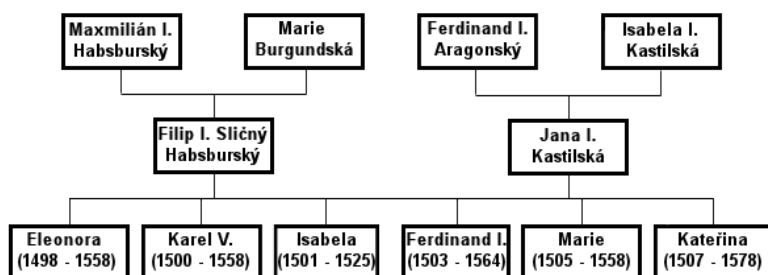
Dobytím poslední arabské pevnosti v Granadě roku 1492 končí na Pyrenejském poloostrově reconquista a sjednocené španělské království se stává jednou z nejmocnějších evropských velmocí, která již před koncem 15. století expandovala i mimo Evropu.

► Jak a kdy vzniklo španělské království?

► Které mimoevropské oblasti se staly součástí Španělska?

Nástup Habsburků na španělský trůn

Roku 1516 nastoupil na španělský trůn vnuk zakladatelů jednotného španělského království Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské **Karel I. Habsburský** (1516–1556). Tři roky nato byl zvolen jako **Karel V.** i císařem Svaté říše římské. Stal se tak nejmocnějším evropským panovníkem. O dalších sedm let později (1526) se Karlův mladší bratr Ferdinand I. stal českým a uherským králem. Habsburkové ovládali navíc Nizozemí, část Itálie a obrovské državy v zámoří, k nimž brzy přibyla i portugalská území. Bez nadsázky se dá říci, že v 16. století nad říší Habsburků „slunce nezapadalo“.

► Zjistěte, proč Karlova matka získala přízvisko „Šílená“?

V samotném Španělsku již Karlovi královští předchůdci vládli velmi pevně – **absolutisticky**. Svou moc opírali především o bohatá města, střediska řemesel a obchodu. Karel V. však přišel do Španělska ze zcela odlišného prostředí a za svou hlavní oporu považoval především šlechtu a církev, které osvobodil od jakýchkoli daní, stále vyšší daně naopak platili poddaní, zejména obyvatelé měst.

Karlova neuvážená politika pro Španělsko znamenala hospodářskou katastrofu. Výroba ve městech zatížených vysokými daněmi prudce poklesla. Do země sice proudilo nesmírné množství zlata a stříbra z amerických kolonií, ale nikdo je nedokázal využít. Většina zboží se musela dovážet, a tak přivezené zlato a stříbro rychle mizelo do cizích kapes. Španělsko se stávalo zaostalou zemí bez vlastního vyspělého hospodářství závislou na dovozu z cizích zemí. Velké finanční prostředky odčerpávaly také války – s Francií, proti Turkům a ve Svaté říši římské proti protestantům.

► Jak dopadla Karlova politika absolutní moci ve Svaté říši římské, v jejímž čele stanul v roce 1519?

► Co vedlo mocného panovníka k dobrovolnému odchodu do ústraní v roce 1556?

► Čím se proslavily Karlovy nemanželské děti – Juan d' Austria a Markéta Parmská?

Španělsko za vlády Filipa II.

Přes hospodářské potíže stálo v polovině 16. století Španělsko na vrcholu politické moci. Na španělský trůn usedl Karlův syn **Filip II.** (1556–1598). Rozhodl se tvrdě zatočit proti nekatolíkům ve všech španělských državách. Součástí státní moci se stala **inkvizice**. Ta

vystupovala neobyčejně tvrdě nejen proti „kacířům“, ale snažila se úplně zlikvidovat zbylé arabské obyvatelstvo a španělské Židy, které za vlády Filipa II. nezachránil ani přestup na katolickou víru. Byli donuceni pod trestem smrti katolické Španělsko opustit. Odchod těchto vynikajících řemeslníků a obchodníků znamenal pro Španělsko ničím nenahraditelnou ztrátu. Hospodářství krále příliš nezajímalo a nehledal žádnou cestu, jak jeho pokračující úpadek zastavit. Válečné výdaje spolu s nákladným královským dvorem v Escorialu pak vedly v příštích staletích k finančnímu úpadku a následkem toho ke ztrátě španělského mocenského vlivu v Evropě.

► Vyhledejte s pomocí internetu, jaký je rozdíl mezi Maurem a Moriskem.

► Jak se jmenuje královský palác (viz na fotografii), který si jako své reprezentativní sídlo nechal Filip II. postavit nedaleko Madridu?

Jde o jeden z největších palácových komplexů na světě, který je klášterem i královským sídlem zároveň (sám Filip II. se zde roku 1598 nechal pohřbit). Dnes je tato stavba na seznamu UNESCO.

► Co podle vás výstavbou velkolepého sídla Filip II. sledoval?

Jednou z mála úspěšných válek Filipa II. byl konflikt s Tureckem, které se po spojení s muslimskými piráty ze severní Afriky pokusilo ovládnout i Středozemní moře. Proti rostoucímu tureckému nebezpečí vytvořilo Španěle spolu s Benáťany a papežem tzv. **Svatou ligu**. Spojená španělská a italská loďstva pod vedením Filipova nevlastního bratra Juana d'Austria zvítězila nad tradičním španělským nepřítelem roku 1571 v **bitvě u Lepanta** (viz níže na dobovém vyobrazení), která znamenala konec námořní expanze Osmanské říše.

Která evropská území Turecko koncem 16. století ovládalo a který rakouský Habsburk byl nucen vést se stále se rozpínající Osmanskou říší války?

Po smrti portugalského krále roku 1580 získal Filip II. trůn i této země. Přes počáteční sliby o rovnoprávném spojení obou království

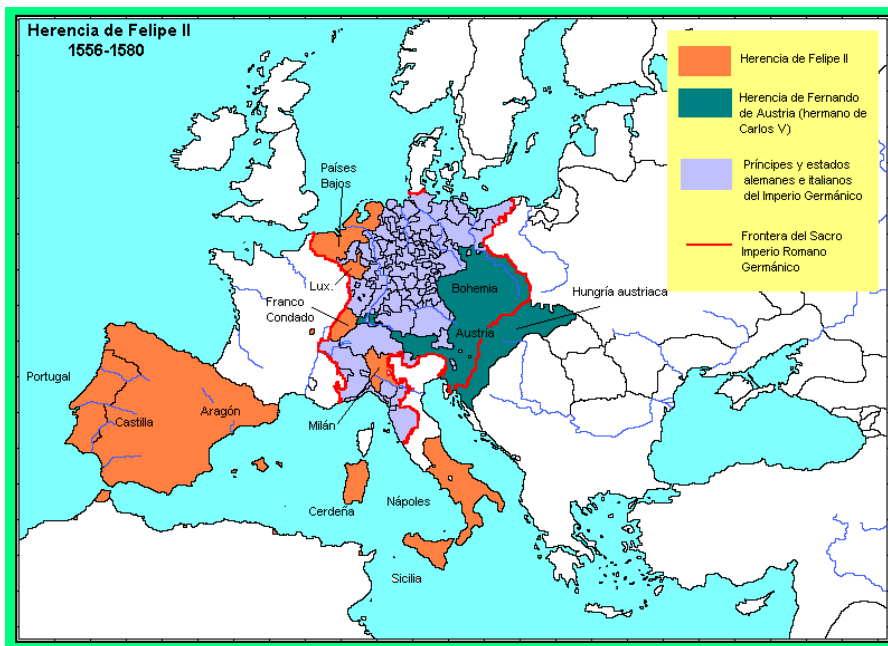
udělal nakonec z Portugalska španělskou provincií. S Portugalskem připadly španělskému trůnu dočasně i obrovské portugalské državy za mořem. Připojení Portugalska byl však poslední úspěch Španělského království na cestě k vrcholu moci.

Výstižný obraz hospodářsky i morálně upadajícího Španělska konce 16. století zachytil ve svém románu o osudech rytíře dona Quijota de la Mancha [kichota de la manča] **Miguel de Cervantes** [migel de servantes], účastník bitvy u Lepanta. Španělská literární tvorba zažila právě v 16. století poprvé a na dlouhou dobu i na posledy své vrcholné období. Do zlatého věku španělské literatury vedle Miguela Cervantese patří například dramatik **Lope de Vega**, nebo raná tvorba **Pedra Calderona dela Barcy**.

► Které portugalské državy v zámoří Filipa II. získal?

Don Quijot de la Mancha na jednom z řady vyobrazení.

► Na území kterých dnešních evropských států vládli Habsburkové v 16. století?

► Jak si mezi sebe rozdělila toto území španělská a rakouská větev této mocné evropské dynastie?

Odboj Nizozemců proti Španělsku

Nizozemí bylo od roku 1516 součástí Španělska. Skládalo se ze sedmnácti malých, autonomních oblastí – tzv. **provincií**. Každá měla vlastní sněm a žárlivě si střežila svá privilegia.

Španělští Habsburkové při snaze o absolutistickou vládu naráželi v Nizozemí na tuhý odpor, který snaha španělských katolických panovníků prosadit za jakoukoli cenu katolickou církev mezi obyvatelstvem, které bylo nakloněno zejména kalvínské reformaci, vedla k ozbrojenému povstání proti španělské nadvládě. Nizozemí patřilo v této době k nejvyspělejším oblastem Evropy. Mělo rozvinuté zemědělství, ale zejména řemeslnou výrobu a nizozemská města patřila k nejbohatším na kontinentu.

V početných manufakturách se vyrábělo soukenické zboží, krajky, kovové předměty, střelné zbraně. Rozvíjelo se hutnictví. Největší zisky však přinášel obchod. Prakticky veškeré zboží ze španělských a portugalských kolonií putovalo nejprve do Antverp a odtud pak do celé Evropy. Nizozemí znamenalo pro španělskou pokladnu až sedminásobek příjmů oproti celkovému výnosu ze zámořského obchodu se stříbrem, které plynulo do Španělska. **Ve kterém státě dnes leží Antverpy?**

Pro zvědavé: Zjistěte, jak se Španělsko dostalo k vlastnictví bohatého Nizozemí?

Španělsko se bohaté, prosperující evropské země, kterou považovalo za jednu ze svých kolonií, nechtělo za nic na světě

► Jaký je rozdíl mezi u nás současně používanými označeními: Nizozemí a Holandsko?

vzdát. K odporu vůči španělské správě docházelo již za Karla V. Po nástupu Filipa II. se situace jen přiostrčila. Jeho tvrdá protireformační opatření vyvolala roku 1566 lidové bouře. Povstalci ničili katolické kostely a jejich vnitřní vybavení, především obrazy a sochy svatých. Proto bylo toto povstání nazýváno **obrazoborecké**.

Filip II. poslal do Nizozemí vojsko pod velením **vévody z Alby**. Ten odboj potlačil a spolu s inkvizicí zavedl v zemi teror. Za šest let vlády vévody z Alby zemřelo, bylo popraveno či umučeno na 100 000 Nizozemců. Mezi prvními popravenými byli i dva z vůdců opozice – hrabě Egmont a admirál Hoorn. Třetí z významných šlechticů – **Vilém Oranžský** – uprchl a postavil se do čela odboje.

Španělský útisk vyvolal zákonitě zoufalý odpor. Vznikaly partyzánské oddíly, jejichž bojovníci si říkali **gézové**. Tzv. lesní gézové přepadali menší osamělé španělské oddíly a bez milosti je ničili.

Mezi gézy působil i proslulý lidový hrdina Till Ulenspiegel (jako Enšpígl známý i u nás z žertovných příběhů):

A Ulenspiegla s Lammem a lid flanderský a nizozemský svírala úzkost: zdálo se jim, že vidí tam daleko v chmurném paláci Escoriálu, toho korunovaného pavouka s dlouhýma nohama a s rozevřenými klepety, kterak tká svou pavučinu, aby je do ní zamotal a vysál jejich nejlepší krev. Ačkoli za vlády Karlovy papežská inkvizice usmrtila na hranici, hrotem i oprátkou sto tisíc křesťanů, ačkoli se jmění ubohých odsouzcenců hrnulo do truhel císařových a králových jako déšť do okapu usoudil Filip, že to nikterak nestačí; vnutil zemím nové biskupy a hodlal tam zavést španělskou inkvizici.

A měšťtí hlasatelé všude za hlaholu trub a víření bubnů předčítali edikty, ustanovující smrt pro všechny kacíře, muže, ženy i dívky: smrt ohněm pro ty, kteří se svého bludu neodřeknou, smrt oprátkou těm, kteří odpřisáhnou. Ženy a dívky budou za živa zahrabány a kat bude křepčit po jejich tělech. A plamen vzpoury letěl po vsí zemi. (Charles de Coster – *Pověst o Ulenspieglovi*, s. 185-186)

Kdo byl oním mužem rozkročeným jako pavouk v Escoriálu?

Která evropská oblast je spjata s postavou Ulenspiegla?

Čím se zabývala inkvizice?

Ještě větší hrůzu u Španělů vzbuzovali mořští gézové, kteří měli mocného spojence v tudorovské Anglii a s její pomocí na malých a rychlých lodích ovládli brzy celé členité pobřeží. Roku 1572 se mořští gézové vylodili v přístavu Brielle [bril] a zahájili otevřenou válku proti Španělsku. Vilém Oranžský za podpory Anglie zaútočil na vojsko vévody z Alby od severu. Od jihu přicházely na pomoc povstalcům oddíly hugenotů [igenotů]. Po bartolomějské noci (1572) však francouzská účast skončila a vévoda z Alby začal vítězit. Dobyl několik vzbouřeneckých měst a jejich obyvatele bez milosti vyvraždil. Povstalci se nakonec odhodlali k prokopání mořských hrází a voda přinutila Španěly ustoupit. Král Filip II. pochopil, že hrůzovláda k úspěchu nepovede, a proto vévodu z Alby zbavil úřadu. Ale ani nový místodržící Juan d'Austria spor s Nizozemci nedokázal vyřešit a válka pokračovala.

V prosinci roku 1572 vojska vévody z Alby oblehla město Haarlem. Bedřich Šindelář o tom ve své monografii o Vilému Oranžském píše: „Útočníci se domnívali, že do týdne města dobudou; musili však o ně bojovat plných sedm měsíců. Mořští gézové zásobovali obránce z moře, a když nastaly silné mrazy, vozili jim zásoby muži na bruslích. Jejich pomoc však zdaleka nestačila, proto

► Vyhledejte s pomocí internetu, který evropský panovník pracoval jako tesař v nizozemských loděnicích.

Tak vypadala výzdoba v katolických kostelech po zásahu obrazoborců. Obrazoborectví se v dějinách objevilo hned několikrát.

► Které hnutí v Čechách bychom také mohli označit za obrazoborecké?

► Kdo v této době vládl v Anglii?

► Kdo byli hugenoti? Co se odehrálo během bartolomějské noci?

obránci byli nuceni sníst všechny psy a kočky a nakonec jim nezbylo nic jiného než žít se trávou. ...

Téměř 10 000 žoldnů muselo bojovat o dobytí Haarlemu až do 12. července 1573. Zůstalo tam naživu jen asi 2300 osob (z původně 4000 obránců města), a ty všechny dal vévoda z Alby nemilosrdně povraždit ze vzteku, že bojem o Haarlem značně vyčerpal síly svých nejlepších oddílů.“

(Bedřich Šindelář – Vilém Oranžský, s. 105)

K čemu tento španělský teror ve svých důsledcích Nizozemce vedl?

Situace v Nizozemí byla velmi složitá. Zatímco severní provincie se hlásily ke kalvínské reformaci a usilovaly o náboženskou svobodu a hospodářskou nezávislost, tak v jižních provinciích převažovalo katolické vyznání. Roku 1579 uzavřela katolická šlechta jižních provincií tzv. **Arraskou unii**. Po splnění některých podmínek – např. odchodu španělských posádek – slíbila uznat autoritu španělského krále. Jen o několik týdnů později na to zareagovaly severní provincie ustavením **Utrechtské unie**. Ta se naopak rozhodla vést boj až do vítězného konce. K Utrechtské unii se připojovaly stále další provincie a města. Roku 1581 pak její členové Filipa II. sesadili a prohlásili se za nezávislé **Spojené provincie nizozemské**. Do čela si zvolili prince Viléma Oranžského. Jižní část – **Španělské Nizozemí** (dnešní Belgie) – zůstala dále pod panstvím španělských Habsburků (až do roku 1714).

Spojené nizozemské provincie

Spojené nizozemské provincie vedly války se Španělskem ještě mnoho let, často po boku Anglie a Francie. V roce 1609 se uzavřely se Španělskem dvanáctileté příměří. Uznání nezávislosti ze strany Španělska dosáhly až na konci třicetileté války roku 1648.

Hlavní hybnou silou Spojených nizozemských provincií bylo bohaté měšťanstvo – **buržoazie**, zabývající se výrobou a obchodem (Nizozemci vynikali zejména v textilní výrobě a stavbě lodí). Nizozemské námořní loďstvo o síle několika tisíc plavidel patřilo k nejmocnějším v Evropě.

V ovzduší hospodářského rozvoje a politické nezávislosti se tu rodily základy občanské společnosti, založené na myšlence rovnosti

Vilém Oranžský (žil v letech 1533–1584) – symbol boje Nizozemí proti španělské nadvládě – se roku 1559 stal španělským místodržitelem části Nizozemí, ale povstal proti španělské koruně a vedl v letech 1567–1572 nizozemské povstání. V roce 1573 se stal kalvinistou a byl postaven mimo zákon. Od roku 1579 stál v čele severních provincií, oficiálně označovaných jako Generální stavy spojených provincií severního Nizozemí, v hodnosti místodržitele. V roce 1584 byl zavražděn Baltazarem Gérardsem, který byl fanatickým zastáncem katolického Španělska.

Pro Nizozemce stal symbolem nejen hrdinství, ale obětavosti, protože v boji proti Španělům neváhal věnovat velkou část ze svého osobního majetku. On i další bojovníci proti španělskému útlaku se během druhé světové války stali vzorem a nadějí pro Nizozemce bojujícím proti německým okupantům.

► Pro zvědavé: Který z jeho potomků stejného jména se proslavil, kde a čím?

► Jak dvanáctileté příměří mezi Nizozemím a Španělskem ovlivnilo českého stavovské povstání proti rakouským Habsburkům (v letech 1618-1620)?

► Jakým mírem byla mezinárodně potvrzena nezávislost Spojeného Nizozemí?

občanů, v níž o úspěchu rozhodují schopnosti jednotlivce nikoli jeho původ.

Nenávist Nizozemců k Albovi i španělské nadvládě se odrazila i v proslulém „Gentském otčenáši“ parafrázující známou modlitbu:

Dábelský satanáši, jenž přebýváš v Bruselu

prokleta buď bezectné jméno tvé

ať beze stop zmizí tvé království pekelné

jež trvalo dlouho, věru až nadmíru.

Vůle tvá ať se nesplní

na nebi ani na zemi

chléb teď kradeš nám náš vezdejší

a naše ženy s dětmi hroznou bídu trpí.

Ty nikdy nic nikomu nepromineš

neb zlobou a nenávistí přetékáš

ty a jen ty vinu před bohem máš

žes uved celou naši zem ve zmatek.

Otče náš, jenž jsi na nebesích

zbav nás toho d'ábla a zloducha

i s jeho krvavou radou podvodníků

s nimiž na nás páše všechno zlo.

Skoncuuj s hordami španělskými

sic propadnem pecku zároveň s nimi. (Bedřich Šindelář – Vilém Oranžský, s. 92)

Jaké je celkové ladění této modlitby? Proti komu je namířena a proč?

O Nizozemsku se dodnes mluví jako o zemi větrných mlýnů (na fotografii mlýn z Kinderdijku). V celé zemi jich je dodnes na 1050. První mlýn byl postaven někdy na počátku 15. století. Síla větru pomáhala vysoušet poldry, odčerpávat vodu – sloužila jako pohon čerpadel i jiných strojů – prosakující skrze umělé hráze a písčité duny. Ty mají za úkol chránit území vysušeného mělkého (šelfového) moře, získané zejména pro zemědělské využití, proti případným záplavám. Až 20 % rozlohy současného Nizozemí byla získána tímto způsobem a leží pod úrovní hladiny moře.

Proč globální oteplování může ohrozit život Nizozemců?

Otázky a úkoly:

1. Proč se často o Španělsku v 16. století mluví jako „o říši, nad kterou slunce nezapadá“?
2. Které důvody vedly k odboji Nizozemců proti španělské nadvládě?
3. Jak nizozemský odboj proti španělskému králi Filipovi II. dopadl? Mají důsledky nizozemského odboje vliv na současné uspořádání této oblasti?
4. V čem se společenské uspořádání Spojeného Nizozemí zásadně lišilo od ostatních evropských zemí? Co bylo hlavním způsobem obživy obyvatel tohoto nového státu?

Slovníček pojmů:

absolutismus – neomezená vláda, moc

buržoazie – označení pro skupiny lidí, kteří se zabývají podnikáním, z fr.: bourgeois = měšťan

dynastie – rod

gézové – označení pro nizozemské vzbouřence, z niz.: geuse = žebrák, ožebračený (rozuměj madridským dvorem)

inkvizice – církevní soud, vyšetřující prohřešky proti katolické víře

kacíř – člověk, který se odchýlil od „pravého“ učení církve

Maur – Arab žijící trvale ve Španělsku

obrazoborectví – hnutí, které odmítá uctívání svatých obrazů, a proto je ničí

privilegium – výsadní právo

provincie – území s vlastní samosprávou, ale podřízené ústřední vládě

teror – násilí proti jednotlivci či skupině obyvatel

Knihovnička

Johann Fabricius – **Velký géz**

Geoffrey Parker – **Filip II.:**

španělský král z rodu

Habsburků, nejmocnější

křesťanský vládce

Bedřich Šindelář – **Vilém**

Oranžský